

<http://doi.org/10.31861/pytlit2020.101.064>

УДК 821.161.2.0:001.8]:81'373.612.2:398.4

„АРМІЯ МЕТАФОР” У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Мар'яна Богданівна Лановик

orcid.org/0000-0002-1261-120X

m-z@ukr.net

*Доктор філологічних наук, професор
Кафедра теорії і методики української та світової літератури
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Вул. Максима Кривоноса, 2, 46027, м. Тернопіль, Україна*

Зоряна Богданівна Лановик

orcid.org/0000-0002-3260-9887

m-z@ukr.net

*Доктор філологічних наук, професор
Кафедра теорії і методики української та світової літератури
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Вул. Максима Кривоноса, 2, 46027, м. Тернопіль, Україна*

Анотація. Окресено проблему термінологічного потенціалу метафори як основного тропу поетики, риторики, художньо-поетичного мислення загалом. Проаналізовано численні розвідки про природу і значеннєвий ресурс метафори; осмислено особливості її використання, дискурси вживання, образний потенціал; водночас акцентовано на міфологічному підґрунті такого мислення (зокрема, на основі праць О. Фрейдєнберг, Н. Фрая, Ф. Ніцше).

Основна увага зосереджена на метафоричній (образній) природі термінології і в гуманітарних, і в точних науках, а також на проблемі взаємопроникнення термінів, зокрема термінів-метафор, запозичених науками про людину з природничих галузей.

Дослідження підтверджує, що на сучасному етапі розвитку усіх сфер знання та науки в цілому спостерігається наскрізне проникнення метафори на різних рівнях: на рівні назв теорій; на рівні

назв наукових праць; на рівні називання / означування явищ і концептів тощо. Методологічним осердям є праці Х. Ортеги-і-Гассета, Г.-Г. Гадамера та ін. філософів ХХ ст., у яких метафора постає як форма наукового мислення і пізнання, водночас – як маркер духовного простору науки. Стаття окреслює український досвід термінотворення у контексті тривалої європейської традиції у поєднанні елементів Західного та Східного підходів до досягнення дійсності та передачі знання.

Численними прикладами утверджується думка, що метафорологія як окрема галузь у ХХІ столітті набирає нових обертів. Звернення уваги на метафоричність як невід'ємну рису людського мислення (в тому числі наукового) пропонує нові перспективи та ракурси погляду на історію наук, відкриває шлях до зближення та взаємопроникнення наукових сфер, містить низку аксіом щодо людського розуміння природи, історії, світу і таємниць буття.

Ключові слова: метафора, термінологія, наука, літературознавство, образ, картина світу, дискурс, міфологія.

Від часів античності метафора була визнана основним тропом поезики, риторики, фактично, основою художньо-поетичного мислення загалом. Учені часто апелюють до слів Аристотеля, який у „Поетиці” означив, що „Найважливіше – бути майстерним у метафорах” (1495 а). Численні розвідки про природу і значеннєвий ресурс метафори засвідчують обшири її використання, форми окреслення, дискурси вживання. Цей ракурс – образного потенціалу метафоричного мислення – домінує у дослідженнях різних епох від античності до сьогодення. При цьому нерідко акцентується міфологічне підґрунтя такого мислення. Зокрема, форми перенесення рис або ознак одного об'єкта на інший обґрунтовуються законами атрибутивності у міфології, передусім у тих випадках, коли означуваному явищу неможливо присвоїти його назву. На цьому наголошували представники міфологічної школи та суміжних філософсько-наукових течій. Визнаючи, що „міфологічний образ (предметне, чуттєве мислення) і поняття (відсторонене мислення) – два методи світосприймання”, різні способи світопізнання, а „відмінність між образом і поняттям – це відмінність між конкретним та відстороненим мисленням” (Фрейденберг 1998: с. 233), О. Фрейденберг простежувала процес переходу від

міфологічної семантики образного сприймання через відсторонене мислення й інакомовлення до конкретного поняття. Вона акцентувала на важливості полісемантизму, тобто смислової тотожності образів. В історії пізнання саме „Античність показує, як зміст старих міфологічних образів перетворювався у фактуру зароджуваних понять” (Фрейденберг 1998: с. 236). При цьому образ не зникав, а залишався внутрішньою суттю поняття, тому поняття і були образами, які змінювали свою основну функцію, водночас вибудовувалися в межах конкретики на основі законів мімезису.

Згодом в образності поняття акценти змістилися з точності передачі змісту на власний інтерпретаційний сенс. Іносказання і перенесення смислу породило метафору:

Метафора виникала сама собою, об'єктивно, як форма образу у функції поняття. Щоби з'явитися, їй була необхідна одна умова: два тотожних конкретних смисли повинні були виявитися розірваними, і один з них продовжував би залишатися конкретним, а інший – був його власним перекладом у поняття (Фрейденберг 1998: с. 240).

Саме так, на думку вченої, базуючись на двох сенсах, які і рівні один одному, і відмінні, конкретна думка починає рухатися в бік майбутньої абстракції. В інакомовленні конкретність набуває відсторонених рис, одиничність – рис багатократності. Таким чином

Іносказання, створене класичною Грецією, відкривало собою шлях у майбутнє, в нове мислення, в багатоплановість, у зв'язок несподіваних явищ і в їх взаємний перехід, у вільне і універсальне узагальнення одиничного, не зв'язане жодними умовними залежностями, у тому числі ні протяжністю, ні понятійною дискурсивністю. Поетичне іносказання, знімаючи „як”, йшло до вищого інтегралу смислів і безконечно поглиблювало їх внутрішній зміст (Фрейденберг 1998: с. 261).

Своєрідною кульмінацією розгортання такого підходу стали праці Нортропа Фрая, який вважав метафору редукованим міфом. Зокрема, у своїй книзі „Міф і метафора” (Frye 1990) він простежив процес формування метафоричного мислення та його відмінності

у тих культурах, які сприймають міф як вигадку, і тих, які у міфі вбачають істинну історію.

На думку О. Фрейденберг, до ХХ століття метафора досягла „тієї висоти, на якій її сенси рвуть просторову думку і, знімаючи з фактів усю їхню умовність, в одиничному показують всеохопне і загальне” (Фрейденберг 1998: с. 261). Попри те, що вчена більшою мірою мала на увазі сферу художньої творчості, ця тенденція кристалізувалася й в інших сферах: політиці, юриспруденції, науці.

Традиція метафоричного мислення підтримувалася упродовж століть до часу наукового раціоналізму, що на сьогодні призвів до ситуації, в якій майже відсутнє осмислення метафори як значеннєвого ресурсу наукового мислення. Витоки цих руйнівних процесів простежуємо уже в минулих століттях, коли „пафос різкого розмежування раціональної та естетичної діяльності людини, науки і мистецтва, намагання протиставити строге знання міфів і релігії, гносеологію – вірі завжди оберталися проти використання метафори в мові науки” (Арутюнова 1990: с. 10). Під впливом раціоналістських ідей Т. Гоббса та Дж. Локка учені, що дотримувалися прагматичних поглядів, прихильники філософії позитивізму, логічного аналізу та емпіризму вважали неприпустимим вживання метафори у наукових текстах. Більше того, вони увели поняття „допустити метафору” (to commit a metaphor) за аналогією до вислову „вчинити злочин”, що само собою не потребує додаткових роз’яснень стосовно їхнього ставлення до подібних виявів у сфері науки.

Утім, при пильному спостереженні неможливо не помітити вживання основного поетичного тропа не лише на описовому рівні наукових досліджень, а й на рівні термінологічному. Більше того, таке звернення до метафори спостерігається і в гуманітарних науках, і не меншою мірою у природничих. При позірному превалюванні логічно-раціоналістичного підходу в науковій сфері з розширенням сфер досліджень кількість вживання метафор стрімко збільшується. Цим процесам сприяли дослідження вчених з „романтичним” складом мислення, схильних до поетизації дійсності, які вбачали в метафорі „фатальну неминучість, єдиний спосіб не тільки вираження думки, але й самого мислення” (Арутюнова 1990: с. 11).

Ф. Ніцше вважав схильність до метафоризації реальності та процесів пізнання основною рисою людської свідомості і наголошував, що через розбіжності між мовою та істиною, „ми володіємо лише метафорами речей” (Ницше 2013: с. 438). Вищим рівнем осягнення реальності при цьому постає здатність перетворювати метафори у поняття: „Все, що відрізняє людину від тварини, залежить від цієї здатності робити із зрозумілих і відчутних метафор суху схему, із картини – поняття” (Ницше 2013: с. 440). При цьому поняття є не просто „залишком метафори”, – „із метафор може бути зведена сама споруда понять. Будуючи цю споруду, ми на основі метафор у всьому наслідуємо відношення часу, простору і чисел” (Ницше 2013: с. 444), де найдивовижнішими є закони чисел. Відтак філософ стверджував, що „істина – це крокуюча армія метафор” (Ницше 2013: с. 440) (маючи на увазі і специфічну форму викладу наукових постулатів, і неможливість осягнути певні явища буття поза межами їх ірраціонального осягнення та означення).

Можемо констатувати, що на сьогодні вчені послуговуються тією ж методологією у формах окреслення істини, що виходить за рамки звичного логоцентричного мислення. При цьому такий підхід наукового тлумачення, означення, називання явищ виявляє нерозривний зв'язок із прадавнім міфічним мисленням. Ні в кого не викликає сумніву тяглість міфічної традиції (хоча б на рівні дефініцій) у астрономії: Молочний Шлях, туманність Андромеди, сузір'я Геркулеса, Гідри, Оріона, Пегаса, Персея, Кентавра та ін. – за кожною із назв-метафор стоїть розгорнута міфічна оповідь. Тобто в цьому випадку мова йде вже не просто про накладання явища на художній образ, а про розгорнутий внутрішній сюжет, де знання певних міфів проливає світло на декодування чи тлумачення термінів. Так, α у сузір'ї Великого Пса називається Сіріус, який є собакою Оріона, через близькість до цього сузір'я. При прискіпливому розгляді неважко простежити ознаки міфічно-метафоричного мислення у фізиці, математиці, інших сферах знання. Підтвердженням цього буде навіть невеликий перелік „метафоричних термінів” у межах шкільної програми: напруга, матерія (поглинання матерії, згортання матерії), ланцюгова реакція, позитивний / негативний заряд, високі / низькі частоти, теорія

хвиль, сили притягання / відштовхування, енергія коливання, силові лінії, силовий вихор, силове поле, звуковий бар'єр, чорні діри, мова зір, добування кореня, знак рівності, промінь (у математиці), пучок світла, земна кора, часові / кліматичні пояси, стовбурові клітини, запалення легень, збагачена руда, процес живлення, наукова школа, мистецька течія та подібні. І, мабуть, кожен усвідомлює, що „електричне коло” майже ніколи не набуває форми власне кола.

Велика кількість метафор присутня у біо-медичній сфері. Часто це синонімічні назви для складних латинських термінів: колінна чашечка, грудна клітка, черепна коробка, вушна раковина, щитоподібна залоза, лімфатичний вузол, сонячне сплетіння та ін.

Метафоричні назви хімічних елементів (напр. фосфор – світлоносний, азот – безжиттєвий, аргон – повільний, неактивний та ін.). Міфічні оповіді супроводжують історію виникнення й особливості таких елементів, як, наприклад, титан, тантал, прометій, ніобій, нептуній, паладій. Процес називання і означування теж відбувається за аналогією. Зокрема, хімічний елемент селен названий співвідносно із грецьким божеством Місяця, адже при його відкритті виявилось, що він завжди супроводжує подібний за будовою елемент телур (від. лат. земля) – фактично є його постійним „супутником”. Метафоричними постають також зв'язки між назвами хімічних елементів, планет та іменами міфічних античних божеств: Плутон / плутоній, Меркурій та його зв'язок із ртуттю, Уран / уран; Геліос / гелій та Сонце; Венера, Марс, Юпітер і под. У зв'язку із давньогрецькою міфологією стають зрозумілішими назви видів і підвидів у біології (наприклад, арахноподібні від грецького міфу про зверхню жінку-ткалю Арахну, яку Афіна перетворила у павука); означення психологічних комплексів у психології (комплекс Едіпа, комплекс Електри, комплекс Емпедокла); низка термінів у юриспруденції – сфері Феміди; комп'ютерній справі (як-от загальна назва поширених комп'ютерних „вірусів” названа Троян – за аналогією до Троянського коня: вони проникають у комп'ютерну систему і руйнують її ізсередини; водночас метафоричний і сам термін „комп'ютерний вірус”). На окрему увагу заслуговують наукові терміни-метафори, запозичені науками про людину з природничих сфер: дифузія жанрів, рух мистецьких явищ, кут зору, призма

бачення, мережа значень та ін. Немало метафоричної термінології у сфері економіки: тіньовий ринок, відмивання брудних грошей. Причому кожна з таких метафор теж має свою історію виникнення, хоча не завжди вони фіксуються. Однак, як показує практика, одна базова або коренева метафора може породжувати потім допоміжні чи пояснювальні. Наприклад, коли в західному суспільстві утвердився метафоричний девіз Б. Франкліна „Час – гроші” (*Time is money*, який вперше з'явився у 1748 р. в його есеї „Порада молодому купцеві”), то у сфері економіки почали говорити про глибинну, сакральну в багатьох культурах філософську категорію часу в метафорах грошообміну: час стали „економити”, „витрачати”, „розподіляти”, „оплачувати”. Не кажучи уже про метафору зі сфери менеджменту *dead-line*, яка увійшла у звичний словообіг багатьох мов без перекладу, адже перекладена вона би звучала вкрай дивно.

Звісно, для неприродничих галузей такий підхід не є відкриттям, адже гуманітарії звикли, що їхні дослідження автоматично зараховуються до сфери „неточних” наук, позаяк досліджують об'єкти, які не піддаються експериментальному вивченню і чіткому нормативному означенню. По-іншому стоїть питання у галузях, які претендують на статус „точних” наук, представники яких прагнуть до експериментальної достовірності, вичерпності, непомильності. Проте сам розвиток науки заперечує ймовірну можливість досягнення такого результату. Хрестоматійним прикладом може бути історія винайдення і дослідження атома. Уже сам термін „атом” (гр. *ἄτομος* – неподільний) виявляє ознаки міфічного мислення (*віри* у його неподільність) і, відповідно, метафоричної назви, яка невдовзі – після розщеплення атома у 1939 р. – стала простою метафорою, до того ж не лише неточною, а невідповідною щодо природи означуваного явища. Однак термін, запроваджений і утверджений на міжнародному з'їзді хіміків у Карлсруе у 1860 р., не був переглянутий і замінений на більш відповідний або „точний”. Такі терміни прийнято називати „стертими метафорами”, бо вони, втративши зв'язок із власним поясненням, втратили фігуративне значення. Їх теж чимало у різних сферах, однак вони уже не привертають уваги, адже набули буденного звучання. Наприклад, назва „музей” уже не сприймається як похідна від *musion* – місце перебування муз, де зібрано усі ті речі,

які підпадають під „володіння муз”, до того не лише тих, які пов’язані зі сферами мистецтва в сучасному його розумінні, а й тими, які на сьогодні не сприймаються як сфера творчості: Кліо – муза історії та Уранія – муза астрономії. Х. Ортега-і-Гассет (Ортега-і-Гассет 1990: с. 70) звертає увагу на те, що у слові „монета” уже забуто його первісне значення: „та, яка переконує, попереджає і застерігає”, тобто описове означення Юнони. Саме в Римі у храмі Юнони, яка застерігає (Juno Moneta), був монетний двір. Тепер при слові „монета” уже не згадують горду богиню.

Говорячи про художньо-метафоричне мислення у фізиці, Г. Гачев наголошував:

образи у мисленні фізиків – ... поєднання гуманітарності і природознавства (фізик у середні віки іменувався *artifex* – як і митець, ремісник, і фізика була „вільним мистецтвом”, як і музика і поезія)... образи у фізиці мають власне фізичний смисл: як спосіб *якісного* представлення того, що відбувається з матеріалом, – на відміну і на противагу кількісному представленню цього ж, до чого спонукає математика... І у фізиці, і в кожному дослідженні, у кожного вченого здійснюється безперервний діалог образів і математичного опису. Це два полюси мови фізики... (Гачев 2003: с. 307).

Адже „образи мають і більш тонкий і одухотворений вигляд **ідей** (ейдосів – власне „виглядів”); як у Платона, де споглядання чуттєво-духовні... На цьому рівні створюються фізичні теорії (*theoreo* – грец.: споглядаю, бачу, дивлюся) = бачення внутрішньо-зовнішнім оком розумного споглядання” (Гачев 2003: с. 309). Ці образи повнозвучні, набувають сенсу аксіоми і постулату, розвиваючись у логічну побудову теорії з математичним обґрунтуванням. Вчений приходить до висновку: „Образи не курйози, а фундаментальні архетипи. І найцікавіше: простежити таємний вплив прихованих образів, не усвідомлюваних як таких, на формування фізичних теорій і картин світу” (Гачев 2003: с. 310). Детально студіюючи працю Л. Ольшки (Ольшки 1933), зокрема щодо художньо-образного мислення натурфілософів і вчених попередніх епох, Г. Гачев цілком погоджується з такою точкою зору:

Тут є джерело і спонукальна причина до зіставлення даних методом аналогій, шляхом якого вони намагаються зв'язати разом явища природи і з'єднати їх у живій гармонії. Вся поетична *imago* усіх цих мислителів рухається у сфері комбінаторної діяльності, що аналізує, зближує всі явища природи. У сфері *ratio*, яку не завжди можна відрізнити від *imago*, панує мова. Комбінації слів ведуть до висновків за аналогіями... Між теорією пізнання, логікою, діалектикою і граматикою існує старий і незмінний зв'язок. Таким чином, уся діалектика наших натурфілософів ґрунтується на зіставленнях, які утворюють метафори і порівняння (Гачев 2003: с. 322–323).

Отже, можемо говорити про певну термінологічну традиційність і усталеність, яка переважає над „точністю”, та очевидну метафоричність, що виконує ту ж, що і в міфі, функцію атрибутивності, яка згодом може виявляти розпад зв'язків між означуваним і означенням, але зберігати нерозривне поєднання щодо вживання.

Прикметно, що у більшості випадків вчені – представники „точних” наук – фактично не зважають на „неточність” їхнього термінологічного інструментарію. Тому мало хто задумується над причиною такого стану речей, тим більше не намагається його пояснити. Рідкісним випадком є осмислення цієї проблеми у найширшому її вияві в есеїстиці, публіцистиці та мемуаристиці Альберта Айнштейна. Його численні судження щодо природи людського мислення загалом та наукового мислення зокрема можна узагальнити у кількох ключових тезах, які він розгортав у своїх рефлексіях.

1. Відправною точкою його розмислів можна вважати переконання, що науково-технічний прогрес, яких би висот він не сягав, не змінює основних механізмів і суті людського мислення: „Вивільнення атомної енергії змінило все довкола, окрім самого людського мислення... Розв'язок цієї проблеми лежить у серці всього людства” (Гогитидзе 2015: с. 13).

2. Найвищим проявом здатності людини до осягнення суті буття є, на думку вченого, уява, і саме ця здатність була запорукою і його власного успіху: „Коли я намагаюся зрозуміти себе і свій спосіб думати, то я неодмінно приходжу до висновку, що дар уяви

і фантазії був для мене більш значимим, ніж будь-яка здатність до абстрактного мислення” (Гогитидзе 2015: с. 14). І далі: „У своїй уяві я здатний малювати, подібно до художника. Уява важливіша, ніж знання, оскільки знання обмежене. Уява ж охоплює весь світ повністю” (Гогитидзе 2015: с. 28). Тому, як висновок: „Успішна людина – це людина з приголомшливими здібностями художника своєї уяви” (Гогитидзе 2015: с. 10).

3. Проявом цієї здатності є образне мислення: „Думки не приходять в якомусь вербальному втіленні, відверто кажучи, я дуже зрідка думаю словами. Спочатку до мене приходить думка, і лише після цього я намагаюсь виразити її словами” (Гогитидзе 2015: с. 22). Цю тезу великий вчений неодноразово повторював упродовж усього свого життя:

Мова чи слова, написані чи вимовлені вголос, не відіграють жодної ролі в механізмі мого власного мислення. Фізичні сутності, які є елементами мислення, – це лише знаки і більш чи менш зрозумілі образи, які можна самостійно відтворювати і комбінувати між собою” (Гогитидзе 2015: с. 23–24).

4. Образне мислення – це те, що, за висловом Айнштайна, найбільше зближує сфери науки і мистецтва: „В науковому мисленні обов’язково присутній елемент поезії, адже справжня наука і справжня музика вимагають спорідненого мисленнєвого процесу” (Гогитидзе 2015: с. 42). Аналізуючи конкретні здобутки науки, вчений-фізик, який був відомий і як музикант (брав участь у численних публічних концертах, навіть грав скрипкові дуети з віолончелістом Григорієм П’ятигорським), не уникав образних паралелей між наукою і мистецтвом. Наприклад, характеризуючи атомну модель Нільса Бора, він стверджував:

Всі мої спроби повністю провалились. Це було так, ніби земля вийшла з-під ніг, і ніде не було видно твердої поверхні, на якій можна було би будувати. Я раніше вважав чудом, що цієї хисткої і повної суперечностей основи виявилось достатньо, щоби дозволити Бору знайти основні закони спектральних ліній і електронних оболонок атомів, пояснюючи їхнє значення для хімії. Я вважаю це чудом і сьогодні. Це воістину *найвища музикальність у сфері думки* (Гогитидзе 2015: с. 78–79).

5. Більше того, вчений не проводив чіткої межі не тільки між наукою і мистецтвом, а й між цими сферами і релігією. Загальновідомий факт, що Айнштайн не приховував, що, попри вершинні досягнення у сфері фізики, він не був атеїстом. Його відомий вислів, що „Бог не грає в кості зі Всесвітом” має своє продовження:

Я вважаю, що дуже важливо поєднувати різні способи осягнення істини. Під цим я розумію, що всі наші схильності і смаки, а також наше відчуття прекрасного і релігійні інстинкти роблять свій вагомий внесок, допомагаючи тим самим нашій мисленнєвій здатності прийти до її істинних досягнень (Гогитидзе 2015: с. 51).

Айнштайн був твердо переконаний, що

Науку можуть творити лише ті, хто просякнутий прагненням до істини та розуміння. Однак саме джерело цього відчуття походить зі сфери релігії. Тобто, начебто наука без релігії є кульгавою, а релігія без науки – сліпою. Справжнього конфлікту між наукою і релігією не повинно бути. Релігія, наука і мистецтво – це гілки одного дерева (Гогитидзе 2015: с. 82–83).

А „квінтесенцією всього є постійна проблема співвідношення між світом ідей і світом відчуттів, тобто чуттєвих сприйняття” (Гогитидзе 2015: с. 40).

Це спостереження важливе у сенсі зближення і взаємопроникнення усіх сфер людської життєдіяльності, а також наукових сфер, певної нерозривності чи невіддільності природничих, фізико-математичних та гуманітарних наук. Водночас воно відкриває нові обрії щодо дослідження інших граней метафори: не лише як основи художньо-образного мислення, а як основи людського мислення загалом. Такий підхід об'єднує всі теорії щодо походження і природи метафоричного мислення: від релігії (міфічне мислення) – до мистецтва (художньо-образне мислення) – і до науки (абстрактне мислення). Так метафора стає спільним знаменником для всіх форм осягнення буття зі спробою виходу за межі іманентного. Передусім це стосується тих випадків, коли, як зауважували ще в античності, об'єкту або явищу внаслідок

їхньої неоднозначної природи чи складності не може бути присвоєна номінальна назва. За Квінтіліаном, при відсутності у предмета чи явища „власної” назви з’являється її образна заміна, і власне метафора виконує основну роль у заповненні „порожніх місць” у мові та у світі.

На сучасному етапі розвитку всіх сфер знання та науки в цілому можемо констатувати наскрізне проникнення метафори на різних рівнях:

- на рівні назв теорій: універсальна міждисциплінарна теорія золотого перетину, бритва / лезо Вільяма Оккама, мисляча тростина Блеза Паскаля, марксистсько-ленінська теорія відображення; теорія єдності та боротьби протилежностей Георга Вільяма Фрідріха Гегеля, теорія зустрічних течій Олександра Веселовського; теорія колективного підсвідомого / колективної пам’яті Карла Густава Юнга; теорія польової поведінки Курта Левіна, теорія хвиль у мові Йоганнеса Шмідта та теорія хвиль у культурному розвитку Генріха Вельфліна (розроблена Дмитром Чижевським), теорія герменевтичного кола Фрідріха Аста – Фрідріха Даніеля Шляєрмахера та герменевтичних гнізд Йогана Дройзена, теорія чистого мистецтва в естетизмі, теорія часових пластів Райнгарта Козеллека, теорія діалогу культур Михайла Бахтіна, теорія часової осі Карла Ясперса, теорія культурного вибуху Юрія Лотмана, теорія дзеркала Жака Лакана, теорія смерті автора Ролана Барта, теорія культурної бездомності Гомі Бгабги та „німих націй” у постколоніалізмі, „піраміда потреб” Абрахама Маслоу, агоризм Самюеля Конкіна (з гр. *agora* – площа для зборів і ринок в давньогрецьких полісах) та ін.;

- на рівні назв наукових праць: від давнини, як-от „Бенкет на попелі” та „Таємниця Пегаса” Джордано Бруно, до нових часів – „Сутінки богів” та „Народження трагедії з духу музики” Фрідріха Ніцше, „Смеркання Заходу” (переклад назви цієї праці вже сам по собі містить тривалу історію) Освальда Шпенглера, „Про літературну еволюцію” Юрія Тинянова, „Історичні корені чарівної казки” Володимира Проппа, „Психоаналіз вогню”, „Поетика простору”, „Поетика мрії” та ін. праці Гастона Башляра, „Анатомія критики”, „Лякаюча симетрія”, „Блазні часу” Нортропа Фрая, „Археологія знання”, „Історія божевілля в класичну епоху”,

„Народження клініки” Мішеля Фуко, „Нульовий ступінь письма”, „Camera Lucida” Ролана Барта, „Відкритий твір”, „Шість прогулянок літературним лісом” Умберто Еко, „Палімпсести: література у другому ступені” Жерара Женетта, „Демон теорії” Антуана Компаньона, „Конфлікт інтерпретацій” Поля Рікера та ін.;

- на рівні називання / означування явищ і концептів: мова як дім буття Мартіна Гайдеггера, потік свідомості Вільяма Джеймса, горизонт сподівання Роберта Яусса; репертуар текстових структур Вольфганга Ізера, епістемологічний розрив Луї Альтюссера, подолання часової / культурної дистанції чи вживання інтерпретатора в текст у герменевтиці; спілкування з текстом, читацький відгук в рецептивній критиці, сплячі смисли тексту в постструктуралізмі, зсуви в культурології та мистецтвознавстві; численні концепти постмодернізму – ідеї лабіринту, ризоми, дзеркала, авторської маски, мозаїчності мислення, палімпсестності письма, амальгамності письма, Вавилону інтерпретацій тощо. Окрему велику групу можуть становити терміни, пов'язані з теорією гри: гра уяви, гра слів, гра з текстом, гра в текст і „безконечна гра значень” (Ролан Барт), карнавальна гра чи концепція карнавалізації літератури Юлії Крістевої; Ерік Лофтман у 1929 р. описав „Гру автора у піжмурки з читачем”. У цьому зв'язку правомірно стверджувати про сформовану наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст. літературознавчу метафорологію (Лановик 2009) як окрему галузь знання у словесній сфері.

При бажанні можна простежити або навіть класифікувати шляхи запозичень новітніх метафоричних термінів гуманітаристики з резерву інших гуманітарних і точних дисциплін: фізико-математичного циклу (опір тексту, семіотична хора, траєкторія сюжету, смислова площа, вектор досліджень, подвійна оптика персонажа), біохімії (амальгама значень, жанровий синтез, жанрова дифузія, каталізатор смислів, адреналінова література), комп'ютерних технологій (віртуальна реальність, жанрова матриця, мережева література, кібертекст), біології (жанрова еволюція, родово-видові класифікації, перетравлювати значення), географії (літературні околиці, місто-як-текст, літературний ландшафт, літературна карта регіону, геопоетика), музики (текстова поліфонія, когнітивний дисонанс, смислова одноголосність, репертуар автора), медицини

(релігійний анамнез, шизаналіз, читацьке похмілля), економіки (лінгвістична надлишковість, культурна продукція), військової справи (авангард, текстові стратегії, письменницький калібр), живопису (тематичний контур, лінія втечі Жака Дельоза-Фелікс Гваттарі), кулінарії (смакувати слово, насолода від тексту, післясмак твору, пастиш, літературне меню) і т.п.

Більше того, деякі уже усталені терміни виявляють зв'язок із різними містичними практиками. Наприклад, значення концепту „аура” слова / твору Вальтера Беньяміна (від гр. бриз, вітерець, лат. привид) В. Артюх пояснює його зв'язком із Каббалістичною традицією: „У «Каббалі» цим словом позначено атмосферу, яка оточує людину до Страшного Суду, потім – випромінювання від людини, яке можна сприймати” (Артюх 2015: с. 16). Цей концепт творить семантичне поле суміжних метафоричних значень:

Беньямін використовує різноманітну метафорику, щоб описати власне поняття аури (віддалені гори, тінь гілля, глибокі тіні фотографії з довгою витримкою, ритуали, спонтанні асоціації), можна сказати, що всі семантичні пласти слова „аура” він задіяв, формуючи власний концепт (Артюх 2015: с. 16).

Дослідник простежує його зв'язок із хасидськими традиціями юдейської містики, водночас зазначаючи, що термін „аура” паралельно утвердився не лише у психології чи філософії, а й в медицині (стан, що передує епілептичному нападу, приступу мігрені тощо), тобто саме поняття, відокремившись від езотеричної традиції, перетворюється на точний критичний термін. Однак, у літературі, зокрема у тлумаченні Беньяміна, він не втрачає містичної конотації і свідомо не секуляризується.

Утім, навіть у класичних традиційних термінах можна спостерегти метафоричні конотації. Наприклад, найбільш вживаний у літературознавстві термін „текст” є метафорою апріорі, оскільки з точки зору Потебнянської теорії внутрішньої форми слова мова йде про тканину, текстиль, ткацтво, давньоукраїнське „плетение словес”; „трагедія”, – якщо виводити етимологію від „цапиної пісні”, чи „бароко” – від „перлини неправильної форми”; „балада” – де домінує денотація „танець”, що є спільнокореневим словом із „балет”, а отже, вживання терміна виявляється усталеним „за

асоціативністю”, а не точністю означення; гротеск (від італ. *grotta* – грот, печера), тобто в буквальному розумінні гротескна – печерна література; заангажована література (від фр. *engage* – наймати, а в англ. мові це слово має ще й значення „заручин”, себто шлюбної угоди), тобто письменників соцреалізму в буквальному значенні можна називати „найманцями” чи „зарученими” з домінуючою владою; чоловічі та жіночі рими, вільний та білий вірші, магичний реалізм і т. п. Ще більше ситуація ускладнилася в епоху масової культури, що великою мірою була породжена ідеологією постмодернізму з її настановою на руйнування звичних структур і зв'язків, заперечення будь-яких ієрархій та авторитетів. У цьому процесі свою незаперечну роль відіграла і деконструктивістська практика „привласнення” тексту непередбачених автором значень. Тому не дивно, що на сьогодні звичні терміни набувають нових невластивих їм значень, як-от адреналінові / ендорфінові жанри, жанрові гібриди та дифузії. Прикметно, що чимраз більше з'являється транслітерованих термінів, які неможливо адекватно перекласти, не спотворивши основного значення: зокрема, це стосується назв новітніх жанрів горрор (від англ. жах), нуар (від фр. чорний), чикліт (від англ. *chicken literature*); не кажучи вже про такі химерні термінологічні утворення, як кнігер (контамінація укр. „книга” і англ. „niger”), які, крім усього іншого, в багатьох випадках виконують функцію текстової редукції, адже описовий чи інший варіант означення явища зайняв би кілька рядків тексту.

Трансформації чи деформації в гуманітарній сфері призвели до суттєвих зміщень значеннєвих зв'язків, які вказують на зміни у картині світу, світоглядних / аксіологічних орієнтирах. Новітні метафоричні терміни виявляють ознаки дегуманізації суспільної свідомості та втрату духовних орієнтирів у мистецькій сфері: культурна продукція, книжкова індустрія, книжковий ринок, письменницьке ремесло, комерційна література, суспільне літературне замовлення, споживання літератури, культурний капітал, машина бажань, літературне / сюжетне кліше, рекламний вибух, шоківий вплив на читача, розмивання значень. Водночас створюються незвичні для класичної науки термінологічні ряди, коли метафоричність виявляє не сам термін, а його вживання у нетрадиційному значенні, як, наприклад, синонімом до терміна

„жанр” у семантичному полі масової літератури стає математичний термін „формула”. Водночас закони творення чи трансформації новітньої термінології залишаються незмінними: вони ґрунтуються на метафоричному мисленні, яке, передусім, зводиться до принципу аналогій, що більшість учених (психологів, філософів, філологів) схильні вважати головним принципом у структурі людського мислення.

Метафоризація науки є підтвердженням одночасної гуманізації наукового знання, занурення його у людський досвід. Вилучення художньо-образного мислення, інсайту, інтуїції із пізнавального процесу загрожує призвести до гіпертрофії, „склеротичної одноманітності” (Г. Гачев), що стала наростати як небезпека. Недаремно вчені наголошують на тому, що саме інтуїтивне проникнення у проблему дає швидкі рішення: „Швидше інтуїція (уява) забезпечує людині економію у пізнанні, на шляхах осягнення істини, а не розсудок, який діє машинним шляхом перебирання і відсіювання” (Гачев 2003: с. 311–312). Один із провідних філософів зламу ХХ – ХХІ століть Г.-Г. Гадамер у річищі традицій психолінгвістичної теорії О. Потебні наголошував на зв’язку між думкою та образом, між мовою та досвідом. У „принциповій метафоричності” він вбачав „геніальність мовної свідомості” (Гадамер 2000: с. 397), пов’язуючи цю здатність зі сферою осягнення істини.

Долучаючись до дискусії стосовно співвідношення раціональної та ірраціональної сфер мислення, наукового пізнання, правомірності фігуративного мислення, Нортроп Фрай у своїй розвідці „Література як Критика чистого розуму” (чітко простежується алюзія на Іммануїла Канта) наголошував: „Наше первинне мислення – не раціональне, а метафоричне, ототожнення об’єктивних і суб’єктивних світів у величких ментальних картинах” (Frye 1990: с. 169). При цьому метафора стосується не так світу предметів з його аналогіями між об’єктом і суб’єктом, як світу „енергетичних струмів”, які „бігають” між об’єктом і суб’єктом, привносячи певну напругу значення. Хоча метафору можна осягнути і навіть перекласти (що само собою є доказом її „розумної раціональності”), вона все одно тяжіє до сфери іншого порядку; за

цією її „раціональністю” завжди буде прихована сфера певної духовної енергетики як джерела її натхнення.

Сучасний дослідник метафори як засобу передачі ідей Доналд Девідсон, осмислюючи думку своїх попередників про те, що метафора, на відміну від звичайного слововживання, дає прозріння й проникає у суть речей, наголошує:

І у цьому випадку метафора розглядається як один із видів комунікації, який, як і її більш прості форми, передає істину і брехню про світ, хоча при цьому визнається, що метафоричне повідомлення є незвичайним, його сенс глибше прихований і уміло завуальований (Девідсон 2003: с. 337).

Коли людина розуміє сенс метафоричного значення, вона може осягнути „метафоричну істину”, в ній закладену. Попри те, що дослідник пропонує розглядати метафору як випадок невизначеності (*ambiguity*), коли певні слова мають і нове, і своє первинне значення, і „сила метафори” залежить від нашого коливання між цими двома значеннями. Однак він наголошує, що „Метафора насправді змушує нас зауважити те, що в іншому разі могло би залишитися непоміченим” (Девідсон 2003: с. 351). „Суть полягає в тому, як пов’язана метафора з тим, що вона змушує нас побачити” (Девідсон 2003: с. 358). І при цьому

Жодна теорія метафоричного значення чи метафоричної істини не у змозі пояснити, як функціонує метафора. Мова метафор не відрізняється від мови найпростіших речень... Що насправді відрізняє метафору – то це не значення, а вживання... (Девідсон 2003: с. 355).

Інтерпретатор намагається виявити, на що саме художньо завуальоване мовлення звертає нашу увагу. Метафори також вловлюються і сприймаються швидше інтуїтивно, а не логічно-раціонально. Часто дослідники вказують на те, що такому типу мовлення завдяки значенню та особливій імплементації складного змісту властивий інсайт, проникнення у суть речей. Але ця проблема переводить погляд у площину аксіології (до речі, Г. Гачев

(Гачев 2003: с. 312) звертає увагу на те, що термін „аксіома” теж походить від гр. *axios* – цінний).

Навіть Ф. Ніцше, який не поділяв думки про те, що метафора – це кінцева істина, вбачаючи в ній радше „ілюзію істини”, визнавав за метафоризацією основну прикмету гуманітаристики: „Така схильність до створення метафор – це основна схильність людини, яку не можна ні на хвилину ігнорувати, адже цим самим ми би ігнорували саму людину” (Ніцше 2013: с. 445). Тут питання в тому, скільки сучасна наука у процесі пізнання та осягнення дійсності готова відвести місця людині з усіма її проявами – емоціями і переживаннями, уявою, художньо-образним мисленням тощо. На сьогодні простежуємо надзвичайно загрозливу тенденцію до діджиталізації поширення знань і життя в цілому, де наукові процеси зведені до механічних, математичних, віртуальних схем. Учені часто звертають увагу на те, що зміна наукової парадигми завжди супроводжується зміною ключової метафори, через яку вводиться нова сфера аналогій та уподібнень. Якщо після винайдення механічного годинника метафора людини-дослідника будувалася за принципом Людина-годинник, з винайденням машинного механізму – за принципом Людина-машина, з винайденням комп’ютера – за принципом Людина-робот, Людина-комп’ютер, то тепер ключовим образом пізнання стала метафора Штучний інтелект, де відбувається зворотна аналогія: комп’ютеризований робот може бути „уражений вірусами”; він „думає”, „запам’ятовує”, „шукає, накопичує і зберігає інформацію”, „вирішує”, „аналізує”, „діє”. Однак під знаком питання залишається проблема, наскільки він насправді мислить і розуміє. Тут не зайве звернутися до застереження Й. Гете, який вказував, що між метафорою годинника і метафорою дерева він обирає саме останню щодо будь-якого прояву: і теорія, і людська свідомість, і вчення, і світ загалом повинні „проростати”, розвиватися природно, а не уподібнюватися до мертвого механізму.

Аналіз метафоричної мови вчених дає підстави для висновків, що художньо-образна мова сфери пізнання є глибинною суттю самого людського знання і життєвого простору. А також особливим виявом духовного: „Що насправді важливо у метафорі, то це її духовна глибина” (Уилрайт 1990: с. 83). І цю думку поділяють не

лише вчені-філологи, а й філософи. Свого часу один із найвизначніших філософів ХХ століття Хосе Ортега-і-Гассет визнавав: „Якщо автор критикує вживання метафор у філософії, він цим самим лише виявляє, що не знає, ні що таке філософія, ні що таке метафора... Метафора – необхідне знаряддя мислення, форма наукової думки” (Ортега-и-Гассет 1990: с. 68). Вчений убачав у метафорі те знаряддя думки, за допомогою якого нам вдається сягнути „найвіддаленіших ділянок нашого концептуального поля”:

Об’єкти до нас близькі, легко осяжні, відкривають думці доступ до далеких понять... Без метафори на нашому ментальному горизонті виникла би цілинна зона, що формально підпадала б під юрисдикцію нашої думки, але фактично неосвоєна і не розроблена (Ортега-и-Гассет 1990: с. 72).

Ернест Кассирер наголошував на духовній сутності метафоричного мислення:

Наскільки тісно пов’язані між собою міфологічне мислення і мислення мовне... структура міфологічного і мовного світу значною мірою визначається однаковими *духовними* уявленнями... Міф і мова підлягають однаковим або аналогічним законам *духовного* розвитку... Наскільки би не відрізнялися за змістом міф і мова, їм обом, виявляється, властива одна і та ж концептуальна форма. Цю форму можна коротко визначити як метафоричне мислення... Саме метафора створює *духовний* зв’язок між мовою і міфом (*курсив наш*) (Кассирер 1990: с. 33).

Як бачимо, прийнятність або неприйнятність метафори у мові науки переносить проблему у плани значно глибші – у сферу світоглядну, що кидає світло на межу видимого і невидимого і є засадничим розмежуванням між ідеалізмом та матеріалізмом. Вживання метафори можемо вважати певним маркером щодо належності мислителя до того чи іншого табору вчених. Тому метафорична мова сприймається як прояв духовного спадку минулого, який передавали великі мислителі від часів Античності на Заході й сакральних книг на Сході. Тут можна говорити про певні національні традиції щодо місця метафори у тому чи іншому культурному/науковому просторі (в залежності від домінуючої

релігії, світоглядної системи); як і певні часові настанови (усі „ірраціональні” епохи – Середньовіччя, бароко, романтизм, модернізм – загалом і в науці тяжіли до метафоричного мислення; раціональні – йому протидіяли).

В українському філософському просторі, який наскрізь пронизаний східною ідеєю кордоцентризму, вибудувалася власна інтерпретаційна традиція щодо сфери пізнання і передання людського знання, яка сягає корінням давніх слов'янських трактатів і праць мислителів (як-от „Перло многоцінное”, „Зерцало богословія” Кирила Транквіліона Ставровецького; „Наркісс”, „Кольцо”, „Благодарний еродій”, „Потоп зміїний” та інші філософські трактати Григорія Сковороди). Ця тенденція „метафоризувати” людське знання може бути вписана у спільний європейський простір (напр. трактат „Лабіринт світу і рай серця” Яна Амоса Коменського, „Математика випадку” Блеза Паскаля та ін.), з характерним поєднанням елементів Західної (великою мірою античної) та Східної (переважно біблійної) традицій.

І, можливо, саме тому, коли Аристотель у „Поетиці” вказував на важливість вживання метафор, то пояснював, що цьому не можна навчитися і не можна таку здатність перейняти в іншого, адже це – ознака таланту, який полягає у вмінні бачити подібність. Ця майстерність однаковою мірою важлива і для художньої творчості, і для наукового пізнання. Поль Рікер наголошував, що метафора спроможна поєднувати дві вказані сфери людського досвіду: „Метафора – це одночасно «дар генія» і майстерність геометра, що найвищою мірою володіє «наукою пропорцій»” (Рікер 1990: с. 440). І продовжував: „Сила метафори – у здатності ламати існуючу категоризацію, щоби потім на уламках старих логічних меж вибудувувати нові... Метафора відкриває механізм формування семантичних полів – механізм, який Гадамер називає «засадничою метафоричністю мови»” (Рікер 1990: с. 442).

Метафорологія як окрема галузь знання у XXI столітті набирає нових обертів. На сьогодні метафора зберігає статус наскрізного принципу мови і сприймається як ключ до розуміння основ світоглядних картин або моделей дійсності – національних, історичних, особистісних. Будучи втіленням універсального образу світу, вона, не втрачаючи зв'язку із міфологічним мисленням,

посилює свої зв'язки з логікою. Звернення уваги на метафоричність як невід'ємну рису людського досвіду і пізнання (в тому числі наукового) пропонує нові перспективи та ракурси погляду на історію наук, відкриває шлях до зближення та взаємопроникнення наукових сфер, містить низку аксіом щодо людського розуміння природи, історії, світу і таємниць буття.

- Артюх, В. (2015). Про деякі джерела походження поняття „аура” у Вальтера Беньяміна. *Наукові записки НаУКМА. Теорія та історія культури*, т. 101, с. 15–19.
- Арутюнова, Н. Д. (1990). Метафора и дискурс. В: Арутюнова, Н. Д. (сост.). *Теория метафоры*. Москва : Прогресс, с. 5–32.
- Гачев, Г. Д. (2003). *Гуманитарный комментарий к физике и химии. Диалог между науками о природе и о человеке*. Москва : Логос, 512 с.
- Гогитидзе, Н. (2015). (сост.). *Так говорив Альберт Эйнштейн*. Ростов-на Дону : Феникс, 96 с.
- Гадамер, Г.-Г. (2000). *Истина и метод. Основы философской герменевтики*. Переклад з німецької Олександра Мокровольського. Київ : Юніверс, т. 1, 464 с.
- Дэвидсон, Д. (2003). Что означают метафоры. В: Дэвидсон, Д. *Истина и интерпретация*. Перевод с английского А. А. Веретенникова, Т. А. Дмитриева, М. А. Дмитриевской и др. Москва : Праксис, с. 336–361.
- Кассирер, Э. (1990). Сила метафоры. В: Арутюнова, Н. Д. (сост.). *Теория метафоры*. Перевод с немецкого Т. В. Топоровой. Москва : Прогресс, с. 33–43.
- Лановик, М. (2009). Літературознавча метафорологія: інтерпретативна та термінологічна проєкції. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка*. Серія: Літературознавство : зб. наукових праць з нагоди 60-річчя д. філол. н., проф. М. Ткачука. Тернопіль : ТНПУ, вип. 27, с. 281–290.
- Ницше, Ф. (2013). Об истине и лжи во вненравственном смысле. В: Ницше, Ф. *Полное собрание сочинений*. В 13 томах. Перевод с немецкого; под общ. ред. И. А. Эбаноидзе. Москва : Культурная революция, т. 1, ч. 2, с. 433–448.
- Ольшки, Л. (1934). *История научной литературы на новых языках*. Москва, Ленинград : Гостехиздат, 1934, т. 2, 212 с.
- Ортега-и-Гассет, Х. (1990). Две великие метафоры. В: Арутюнова, Н. Д. (сост.). *Теория метафоры*. Перевод с испанского Н. Д. Арутюновой. Москва : Прогресс, с. 68–81.
- Рикер, П. (1990). Живая метафора. В: Арутюнова, Н. Д. (сост.). *Теория метафоры*. Перевод с французского А. А. Зализняк. Москва : Прогресс, с. 435–455.

- Уилрайт, Ф. (1990). Метафора и реальность. В: Арутюнова, Н. Д. (сост.). *Теория метафоры*. Перевод с английского А. Д. Шмелева. Москва : Прогресс, с. 82–109.
- Фрейденберг, О. М. (1998). Образ и понятие. Метафора. В: Фрейденберг, О. М. *Миф и литература древности*. 2-е изд. Москва : „Восточная литература” РАН, с. 232–262.
- Frye, N. (1990). *Myth and Metaphor*. Selected essays. Edited by Robert D. Denham. Charlottesville : University Press of Virgini, 386 p.

“ARMY OF METAPHORS” IN SCIENTIFIC DISCOURSE

Mariana Lanovyk

orcid.org/0000-0002-1261-120X

m-z@ukr.net

*Department of Theory and Methodology of Ukrainian and World Literature
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
M. Kryvonis Str., 2, 46027, Ternopil, Ukraine*

Zoriana Lanovyk

orcid.org/0000-0002-3260-9887

m-z@ukr.net

*Department of Theory and Methodology of Ukrainian and World Literature
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
M. Kryvonis Str., 2, 46027, Ternopil, Ukraine*

Abstract. The article outlines the problem of the terminological potential of metaphor as the main figure of poetics, rhetoric, artistic and poetic thinking in general. The authors analyze numerous works about the nature and value of the metaphor; comprehend peculiarities of its use, forms and discourses of use, figurative potential of metaphorical thinking; at the same time, they emphasize on the mythological basis of such thinking (in particular, based on the works of O. Freudenberg, N. Frye, F. Nietzsche).

The main focus is on the metaphorical (figurative) nature of terminology in both the humanities and the exact sciences, as well as the problem of the interpenetration of terms, in particular, scientific terms, metaphors borrowed from human sciences.

The research confirms that at the present stage of development of all spheres of knowledge and science in general there is a cross-cutting penetration of metaphor at different levels: at the level of the names of theories; at the level of titles of scientific works – from ancient times to modern times; at the level of naming / defining phenomena and concepts, etc. Methodological foundation is based at the works of H. Ortega y Gasset, H. G. Gadamer and other philosophers of

the twentieth century, who acknowledge the metaphor as a form of scientific thinking and cognition, at the same time see it as a marker of the spiritual space of science. The article outlines the Ukrainian experience of term-building in the context of a long-standing European tradition in combining elements of Western and Eastern approaches to the realization of reality and the transfer of knowledge.

Numerous examples confirm the idea that metaphorology as a separate brunch in the 21st century is gaining momentum. Paying attention to metaphorical outview as an integral feature of human thinking (including scientific) offers new aspects and perspectives on the history of the sciences, opens the way to the convergence and interpenetration of scientific spheres, contains a number of axioms for human understanding of nature, history, world and mysteries of being.

Keywords: metaphor, terminology, science, literary criticism, image, picture of the world, discourse, mythology.

References

- Artiukh, V. (2015). Pro deiaki dzherela pokhodzhennia poniattia “aura” u Val'tera Ben'iamina [On Some Sources of Genesis of Concept “aura”]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Teoriia ta istoriia kul'tury*, vol. 101, pp. 15–19. (in Ukrainian).
- Arutiunova, N. D. (1990). Metafora i diskurs [Metaphor and Discourse]. In: Arutiunova, N. D. (ed.). *Teoriia metafory* [Theory of Metaphor]. Moscow : Progress, pp. 5-32. (in Russian).
- Gachev, G. D. (2003). *Gumanitarnyi kommentarii k fizike i khimii. Dialog mezhdu naukami o prirode i o cheloveke* [Humanitarian Commentary to Physics and Chemistry. Dialogue between Sciences about Nature and about Man]. Moscow : Logos, 512 p. (in Russian).
- Gogitidze, N. (2015). (ed.). *Tak govovil Al'bert Einshtein* [???]. Rostov-on-Don : Feniks, 96 p. (in Russian).
- Gadamer, H.-G. (2000). *Istyna i metod. Osnovy filosofskoi hermenevtyky*. [Truth and Method. Foundations of Philosophic Hermeneutics]. Kyiv : Iunivers, vol. 1, 464 p. (in Ukrainian).
- Davidson, D. (2003). Chto oznachaiut metafory. [What Metaphors Mean]. In: Davidson, D. *Istina i interpretatsiia* [Inquiries into Truth and Interpretation]. Moscow : Praksis, pp. 336–361. (in Russian).
- Cassirer, E. (1990). Sila metafory [Power of Metaphor]. In: Arutiunova, N. D. (ed.). *Teoriia metafory* [Theory of Metaphor]. Moscow : Progress, pp. 33–43. (in Russian).
- Lanovyk, M. (2009). Literaturoznavcha metaforolohiia: interpretatyvna ta terminolohichna proektsii [Metaphorology of Literary Studies: Interpretative and Terminological Projections]. *Naukovi zapysky TNPU im. V. Hnatiuka. Seriia: Literaturoznavstvo*, iss. 27, pp. 281–290. (in Ukrainian).

- Nietzsche, F. (2013). Ob istine i lzhi vo vnenravstvennom smysle. In: Nietzsche, F. *Polnoe sobranie sochinenii* [Collection of works in 13 vol.]. Moscow : Kul'turnaia revoliutsiia, vol.1, part 2, pp. 433–448. (in Russian).
- Olschki, L. (1933). *Istoriia nauchnoi literatury na novykh iazykakh* [History of Scientific Literature in New Languages]. Moscow, Leningrad : Gostekhizdat, vol. 2, 212 p. (in Russian).
- Ortega y Gasset, J. (1990). Dve velikie metafory [Two Great Metaphors]. In: Arutiunova, N. D. (ed.). *Teoriia metafory* [Theory of Metaphor]. Moscow : Progress, S.68-81. (In Russian).
- Ricœur, P. (1990). Zhivaia metafora [Living Metaphor]. In: Arutiunova, N. D. (ed.). *Teoriia metafory* [Theory of Metaphor]. Moscow : Progress, pp. 435–455. (in Russian).
- Wheelwright, Ph. (1990). Metafora i real'nost' [Metaphor and Reality]. In: Arutiunova, N. D. (ed.). *Teoriia metafory* [Theory of Metaphor]. Moscow : Progress, pp. 82–109. (in Russian).
- Freidenberg, O. M. (1998). Obraz i poniatie. Metafora [Image and Concept. Metaphor]. In: Freidenberg, O. M. *Mif i literatura drevnosti* [Myth and Literature of Ancient Times]. Moscow : “Vostochnaia literatura” RAN, pp. 232–262. (in Russian).
- Frye, N. (1990). *Myth and Metaphor*. Selected essays. Edited by Robert D. Denham. Charlottesville : University Press of Virgini, 386 p.

Suggested citation

Lanovyk, M. and Lanovyk, Z. (2020). “Armiia metafor” u naukovomu dyskursi [“Army of Metaphors” in Scientific Discourse]. *Pitannâ literaturoznavstva*, no. 101, pp. 64–87. (in Ukrainian). <http://doi.org/10.31861/pytlit2020.101.064>

Стаття надійшла до редакції 23.03.2020 р.
Стаття прийнята до друку 3.07.2020 р.